

agresivního militarismu“ (s. 114). Rozdělení společnosti, které Putin podnítl, na malou skupinu, jež má prospěch z korupce, a na zbylou většinu podle Sattera pouze zadělává na násilnou krizi. Tím se dostáváme k okolnostem, které napsání knihy motivovaly.

Jak již bylo řečeno, většina událostí, o nichž Satter píše, není nová a Satter na ně má po léta konzistentní názory. Ať už se to týká jeho pohledu na viníky útoků na bytové domy nebo jeho informování o událostech v Beslanu, kdy ruské jednotky začaly tělocvičnu školy obsazené teroristy ostřelovat plamenomety a zabily tak přes tři sta rukojmí včetně dětí. Satter se o tom už před lety stejně jako dnes vyjadřoval jako o zločinu proti lidskosti (s. 16). Proč se tedy Satter vrací k událostem, o kterých už v minulosti psal? Něco se přeci jen změnilo, co dává knize nádech naléhavosti a aktuálnosti. Satter to pojmenovává tak, že se ruský režim nově cítí v ohrožení. A to zejména kvůli dění na Ukrajině, kde se lidé vzbouřili proti stejně zločinnému režimu, jaký panuje v Rusku. Události z Ukrajiny, které Satter líčí v druhé části knihy, dovršují to, o čem Satter psal a před čím varoval už dříve. Pohled na Rusko se na Západě změnil. V roce 2016, kdy Satter publikoval anglickou verzi knihy, se již Západ zbavil iluzí, že Rusko může být partnerem. Rusko je v Evropě znovu agresorem. Změnu okolností pocítil i Satter osobně, když byl v roce 2013 v době probíhající ukrajinské revoluce z Ruska jako první americký novinář od konce studené války vyhoštěn. Ruská agrese proti Ukrajině před světem bezprostředně odkryla pravou tvář Putinova režimu. Není tedy divu, že se Satter rozhodl znovu vydat své postřehy o Rusku, které dnes nacházejí novou rezonanci. Satter dává přesvědčivě do souvislostí revoluci a válku na Ukrajině s vývojem Ruska od pádu Sovětského svazu a vykresluje tak před čtenáři kritický a znepokojující obraz toho, jaká je pravá povaha současného ruského režimu. V tom je jistě přínos Satterovy knihy. Ačkoliv z velké části rekapituluje již známé události, agrese proti Ukrajině jim dodala nový rozměr a Satterovo poselství zní jasně: Na zločiny, které padají na vrub ruskému režimu, nelze při jednáních s ním zapomínat. A Satter je zřejmě nepřestane připomínat, dokud nebudou dostatečně ve světě i v Rusku reflektovány. Satterovu knihu lze doporučit každému, kdo si chce zasadit válku na Ukrajině do širšího kontextu agresivní povahy ruského režimu a kdo je odhodlán „uvěřit neuvěřitelnému“.

Johana Černochová

doi: 10.14712/23363231.2019.7

Michail Zygar, **Všichni muži Kremli: stručná historie současného Ruska**. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2016, 413 s. ISBN 978-80-8785-564-5

Kniha Michaila Zygara *Všichni muži Kremli* v překladu Libora Dvořáka je zajímavou studií budování ruské státní moci od nástupu Vladimira Putina do prezidentského úřadu v roce 2000. Zygar jako dlouholetý novinář a později šéfredaktor poslední ruské nezávislé televize Dožd vychází z desítek rozhovorů, které vedl s lidmi z nejbližšího Putinova okolí. Čtenáři se tak do rukou dostává vcelku plastický obraz nejdůležitějších postav Putinova

vnitřního kruhu spolupracovníků. Nedlouho po publikování knihy v roce 2015 Zygar ze svého šéfredaktorského postu odešel.

Sám autor uvádí, že téměř každá osoba vyprávěla příběh, ve kterém se snažila obraz o sobě samé přikrášlit, zapomínala důležitá data či události, ale také vlastní slova a činy (s. 7). I přes to, že Zygar vyzpovídal značný počet lidí, je tento fakt – vlastní pojetí událostí – neustále nutné mít na paměti při hodnocení líčených skutečností. Autor čerpá především z rozhovorů či anonymních zdrojů, uvedené informace však nekonfrontuje například s informacemi dostupnými v archivech KGB či s předchozími zjištěními dalších novinářů a analytiků.

Autor na druhé straně nabízí neotřelý pohled na známé i méně známé aktéry a důležité hráče z Putinova nejbližšího okolí, kupříkladu zraku veřejnosti skrytých osobností jako Vladislav Surkov, Vjačeslav Volodin či Viktor Medvedčuk. Text je často odlehčen humornějším popisem, například když o Igoru Sečínovi autor píše, že má velmi zvláštní úchytku – mikrobuse a pomerančovou šťávu – a že je svými podřízenými považován téměř za kyborga, který nepotřebuje spánek a který se sám vyléčil z rakoviny (s. 213). Zevnějšek ideologa Kremlu Vladislava Surkova pak přirovnává k romantickému literárnímu hrdinovi 19. století (s. 122). Každá kapitola je uvozena krátkým textem v podobném duchu, který kontrastuje s následným popisem intrik, soupeření, pádů a vzestupů k moci jednotlivých aktérů s největším vlivem na ruského prezidenta.

Kniha je rozdělena do čtyř hlavních částí a závěru, přičemž každá z částí obsahuje dále několik kapitol věnovaných pokaždé jiné osobnosti z Putinova nejbližšího okolí. Názvy jednotlivých částí pak evokují proměny, kterými Vladimir Putin v době své vlády prošel, přes úvodní část Putin I. Lví srdce až po poslední, čtvrtou část nazvanou Putin III. Hrozný, po níž následuje závěr Putin IV. Svatý.

Hlavní tezí Zygaryovy knihy je, že Vladimir Putin se autoritářem a dlouholetým, prakticky neomezeným vládcem Ruska stal v podstatě náhodou a téměř z donucení; podle Zygara Putin nedemokratickým změnám v Rusku dlouho vzdoroval a není to on, kdo přivedl Rusko do současné ekonomické, politické a společenské situace. Obraz Putina jako tvrdého lídra, s nímž Rusko stojí a padá, kniha označuje za mýtus (s. 410); za současným stavem Ruska tak stojí jakýsi „kolektivní Putin“, vrstva lidí, která se snažila při rozhodování uhádnout záměry Putina, avšak ve skutečnosti sledovala pouze záměry a zájmy své (s. 8). Tuto vrstvu a její vliv na Putina se pak autor v knize snaží přiblížit; o Putinovi, jeho motivech a formování postojů během služby v KGB se čtenář mnoho nedozví, ačkoli pro současný mechanismus rozhodování je právě zpravodajský původ Putina a lidí kolem něho zcela zásadní. Čtenář tak může snadno nabyt dojmu, že Michail Zygar kolem Putina jen opatrně našlapuje a nechává ho vláčet v běhu světových a domácích událostí, na které Putin reaguje až z donucení. Sám autor knihu charakterizuje jako historii toho, jak se jeden člověk stal náhodou králem a zpočátku se jen chtěl udržet ve funkci, postupně se však vlivem své svity a jejích intrik ocitl v postavení, ve kterém se sám ocitnout nechtěl (s. 8–9).

Putin se poprvé dostal do prezidentského úřadu v roce 2000, jako téměř neznámý člověk, který krátce působil na postu šéfa FSB a poté jako premiér. Během tří let se tak

ve své podstatě z neznámého úředníka, byl zastávajícího vysokou pozici na petrohradské radnici, stal vládcem největší země světa. Nutno dodat, že petrohradská kariéra Vladimira Putina je stále opředena mnoha nejasnostmi, včetně jeho možného zapojení do známé aféry se zmizením milionu německých marek, za které mělo přijít v době hrozící potravinové krize maso ze Západu. To však nikdy nepřišlo, na rozdíl od peněz, které odešly a skončily neznámo kde.¹ Je ale možné konstatovat, že devadesátá léta v Petrohradě Putina jen utvrdila v jeho odporu k demokratickým hodnotám. Od počátku se obklopil silovíky, muži s osobní historií v KGB, sám v cynické a chladnokrevné atmosféře tajných služeb působil. I proto lze o Zygarem popisovaných demokratizačních tendencích v počátcích Putinovy vlády pochybovat – Putinovým cílem s největší pravděpodobností nikdy nebyly. Tyto skutečnosti však autor v knize nijak nereflektuje.

Po svém uvedení do úřadu se Putin podle Zygara rozhodl, že se z něj stane úspěšný bojovník proti nepřátelům a reformátor země (s. 8). K moci se dostal souběžně s bombovými útoky v Moskvě a dalších městech a v době počínajícího ozbrojeného konfliktu v Dagestánu (s. 19–20, 50–51); autor bohužel tyto skutečnosti podrobněji nezmiňuje, včetně možného zapojení bezpečnostních složek do pumových atentátů. Pro bezprostřední kroky Vladimira Putina po jeho uvedení do úřadu přitom tyto skutečnosti hrály podstatnou roli; byly také záminkou ke konsolidaci Putinovy osobní moci a k ještě tvrdšímu postupu proti jeho oponentům.

Zygar uvádí, že Vladimír Vladimirovič o moc vůbec neusiloval, dokonce jí aktivně vzdoroval a přemlouvání svého okolí se snažil odrážet; na druhé straně však Putina přitahoval luxus a život s mnoha privilegii v nejvyšší státní funkci. Podle autorových slov žila v té době většina vysokých státních hodnostářů včetně ředitele FSB skromně a o vilách a soukromých tryskáčích se jim ani nesnilo (s. 25–26). Putina však luxus a především majetek přitahoval vždy. Již za svého působení ve východním Německu před rozpadem SSSR byl Putin kolegy popisován jako člověk, který rád dostával dary a snažil se získat to, co vlastnili jiní²; po rozpadu Sovětského svazu a jako zaměstnanec petrohradské radnice měl na starosti ekonomické a finanční vztahy se Západem a právě za jeho působení na radnici bohatli Putinovi kolegové z KGB, ačkoli o přímém obohacení Putina či jeho korupčním chování neexistují přímé důkazy.

Zygar popisuje Putinův režim jako ve své podstatě chaotický, který je řízen na základě toho, co by si právě Putin o dané situaci mohl myslet. Ruská politika je tak založena na soupeření jednotlivých osob v Putinově okolí a jejich ambicích, přičemž ideologie či přesvědčení nehraje roli. Sám Putin je Zygarem vykreslován jako taktik, který reaguje na okolní události, spíše než jako velký strateg, jak je mnohdy viděn na Západě. Putin z knihy vychází jako izolovaný a svou funkci unavený politik, který záviděl například bývalému gruzínskému prezidentu Saakašvilimu to, jakým způsobem si umí užít život a moc (s. 182). Po celá léta v prezidentském úřadu (resp. v premiéřském úřadu v době

¹ Blíže k tomu viz např. Masha Gessen, *Muž bez tváře: Neuvěřitelný vzestup Vladimira Putina* (Praha: Akropolis, 2016), 132–133, 146–147.

² *Ibid.*, 86–87.

prezidentství Medveděva) Putin zápasí s pocitem křivdy, že Západ dostatečně nerespektuje ruské zájmy, které se odrážejí i v nárocích na kontrolu bývalých sovětských satelitů (např. s. 140–141, 172, 360–361). Z autorových rozhovorů s mnoha lidmi vyplývá, že Ukrajina od počátku Putinova prezidentství skutečně zaujímala v jeho politice výrazné místo a Putin opakovaně prohlašoval, že Rusko Ukrajinu ztratí, pokud nepodnikne nějaké kroky (s. 313, 333).

Tyto kroky jsou již dnes známy – anexe Krymu a rozpoutání války na východní Ukrajině. Popis toho, jak se rodily reakce Kremlu na ukrajinské protesty a na snahy země o přiblížení k EU podpisem asociační dohody, skýtá zajímavý pohled na rozhodovací mechanismy Kremlu a na pozice a motivy jednotlivých aktérů.

Zygar uvádí, že operace „návratu“ Krymu k Rusku se sice začala projednávat teprve v roce 2013, ale již v roce 2008 Putin varoval, že pokud Ukrajina vstoupí do NATO, hrozí, že Krym ztratí (s. 333). Autor velmi podrobně popisuje jednotlivé názorové proudy v Kremlu na „operaci Krym“ včetně pozic jejích hlavních protagonistů. Ukazuje, že navzdory tomu, že se o znovuzískání Krymu v Kremlu léta hovořilo, žádný jasný plán neexistoval a rodil se v podstatě za pochodu. Ze Zygarova popisu vyplývá, že Putin nechával průběh operace na svých podřízených, otálel se zásadnějšími rozhodnutími, až nakonec kvůli nátlaku Merkelové a Obamy nehodlal ustoupit a navíc ani nevěřil, po zkušenostech s Gruzii, že Západ dokáže sáhnout vůči Rusku k tvrdým sankcím (s. 341).

Počátek plnohodnotné rusko-ukrajinské války je připisován Igoru Strelkovovi-Girkonovi, jenž se svými spolubojovníky obsadil v dubnu 2014 východoukrajinské město Slavjansk. Nutno dodat, že do takové role se pasuje sám Strelkov – v četných rozhovorech se označuje za toho, kdo válku spustil – a Zygar jeho vyjádřením věnuje v knize vcelku velkou pozornost. Strelkov se těšil finanční a hmotné podpore ruského konzervativního oligarchy Konstantina Malofejeva. Ten má blízko k Putinovi, ale sám Strelkov si stěžoval na nedostatečnou podporu separatistickému hnutí na východě Ukrajiny ze strany Kremlu (s. 343–351). Je škoda, že Konstantinu Malofejevovi se Zygar ve své knize nevěnuje více; pro rusko-ukrajinský konflikt jde o významnou osobu s úzkými vazbami na Putina, jejímž prostřednictvím jsou protivládní bojůvky na východě Ukrajiny financovány, a přesně z toho důvodu se Malofejev také nachází na sankčním seznamu USA. Je však otázkou, do jaké míry padá vina za vypuknutí konfliktu na hlavu Strelkova a Malofejeva; co je naopak bez výhrad zřejmé, je důsledek celé operace: to, že nestabilita na východě Ukrajiny brání její integraci do evropských struktur. To naopak vyhovuje Kremlu, který situaci využívá ve svůj prospěch.

Díky XXII. zimním olympijským hrám v Soči a anexi Krymu se v Rusku vzedmula velká vlastenectví, která vynesla do rekordních výšin i Putinovu popularitu. Populární se tím stala i sama válka na Ukrajině. Toto vlastenectví však Rusko nyní udržuje zvýšenou konfrontací se Západem, především s USA, a vymezováním vůči liberálním demokratickým hodnotám Západu. Podle Zygara za současný téměř nenávidný postoj Putina k Západu může hlavně nepochopení Ruska a ruských zájmů ze strany západních zemí a dále pak vliv jeho úzkého kruhu spolupracovníků; velkou roli – což už Zygar nijak neakcentuje – však hraje také špatná ekonomická kondice země, kdy se Putin snaží odvést

pozornost od domácích problémů k zahraničním, a jeho snaha o pozvednutí „velikého Ruska“ a snaha hrát dominantní roli v mezinárodním měřítku. Ne nadarmo rozpad SSSR Putin již dříve označil za „největší geopolitickou katastrofu 20. století“.

Čtenářovu pozornost může tříštit množství postav, byť důležitých, jejich objevení a mizení v průběhu čtení knihy, a také střídání různých časových rovin. Absenci zdrojů a důraz na rozhovory s lidmi z Putinova okolí bez ověřování sdělených informací by čtenář měl vzít také v potaz; otázkou však je, do jaké míry je možno v současném Rusku informace nejen ověřovat, ale i získávat. Zygare se snažil dokázat, že za rozhodnutími v Rusku nestojí jediný člověk – Putin –, nýbrž jakýsi „kolektivní rozum“, ve kterém se desítky a stovky lidí denně snaží odhadnout, k jakým rozhodnutím by dospěl Vladimir Putin, a těmto anticipacím se přizpůsobit. V čem jsou *Všichni muži Kremle* strhující, je popis neustálého pletichaření a soupeření o moc v Putinově nejbližším okolí, přičemž sám Putin je charakterizován jako izolovaný muž, který je okolím přesvědčován, že nemůže odejít (s. 409). Skeptik by mohl namítnout, že k Zygarevě charakteristice systému vládnutí v Rusku nahrává absence rozhovorů s osobou nejdůležitější, s Vladimírem Putinem.

Každá kapitola knihy je podrobným vhladem do důležitých událostí, které se přihodily během Putinovy vlády, ať už se jedná o změny ve vládních funkcích, projekt plynovodu Nord Stream, rusko-ukrajinskou plynovou válku, nebo válku na Ukrajině a v Sýrii. Zygare velmi plasticky, i díky provedeným rozhovorům, popisuje vztahy mezi jednotlivými protagonisty a klíčovými aktéry daných událostí. Nejedná se o vyčerpávající suchý výčet dat, postav a skutků, ale spíše o kontextualizovanou analýzu politických drbů, náznaků a vztahů, které však stojí v pozadí každého rozhodnutí Kremle. Především díky tomu je Zygareův text fascinujícím čtením o letech vlády Vladimíra Putina.

Je trochu škoda, že Zygare nevěnoval větší pozornost Putinovi samotnému a jeho působení v sovětské tajné službě; možná by pak nedošel k tak jednoznačnému závěru, že současný prezident se stal autoritářem v podstatě z donucení. Putin se zděšením sledoval rozpad SSSR z Drážďan, kde působil jako agent KGB, a demokratizační tendence v devadesátých letech jeho dosavadním zkušenostem a ideologii – víře v silové instituce – příliš nekonvenovaly. Putinova temná a částečně tajemná minulost příliš nenahrává autorově tvrzení o Putinovi-demokratovi a autoritáři z donucení. Tyto skutečnosti se však nemusí vylučovat s izolovaností, kterou Zygare líčí.

Přesto se nelze zbavit dojmu, že vlivy úzkého kruhu siloviků na Putina nejsou popsány dostatečně konkrétně, tak aby si čtenář mohl představit, jak skutečně rozhodovací mechanismus Kremle funguje. Otázkou je, zda je v současném Rusku vůbec možné tyto skutečnosti věrohodně prozkoumat.

Lenka Šatavová
doi: 10.14712/23363231.2019.8